

A középkori hóstátok

A Magyar Nyelvőr 123. évfolyamának 2. számában Lévai Béla ismertette a „bajor-osztrák eredetű” *hóstát* helynév TESz., ÉrtSz., ÚMTsz. szerinti értelmezéseit, és újabb újkori előfordulásokat vizsgálva kibővítette a szó jelentéstartalmát. Sommás megállapítása szerint az etimológiai és értelmező szótárainkban fellelhető ’külváros’, ’majorság’, ’belsőség’ stb. jelentéseken kívül a ’katonaváros’ és ritkábban a ’felsőváros’ jelentés is megalapozottnak tekinthető. A kérdés csupán az, hogy az eltérő értelmezések és a késői időpontokra vonatkozó eltérő jelentéstartalmak etimológiailag mennyire tekinthetők megalapozottnak.

A *hóstát* szavunk középkori alakjával elsőként szülőfalum, Pápac helytörténeti adatgyűjtése kapcsán találkoztam. Egy 1367. évi oklevél regesztája szerint: Magyar Pál mester özvegye Margit asszony, Gench-i Boda fia Jánosnak és feleségének Erzsébet asszonynak, valamint örökösöknek adja a Papuch területén, a *houstat*-ban fekvő jobbágytelkét minden haszonvetéssel és tartozékával együtt (MOL., DL. 5622). Az eredeti oklevél latin nyelvű szövegében a *houstat* helynév, a korabeli közhasználatú nevén (vulgo dicitur) van jelen. Az adományozott birtokrész helye 1391-ben és 1476-ban, már *hostath* formában szerepel (MOL., DL. 7681; DL. 88581).

Az oklevélben említett település életében az Anjou-kor közepén jelentős változások történtek. Magyar Pálné Gelsei Margit 1359-ben Ágoston-rendi kolostort, majd férje halálát követően 1365-ben egy társas káptalant (prepostságot) is alapított. Az alapító oklevelekben a település még birtokként (possessio), illetve faluként (villa) szerepel, 1367-ben és 1369-ben is még birtokként említik, 1403-ban pedig már mezővárosként (oppidum). Így logikusan úgy gondolhatnánk, hogy a ’város’ tartalmú jelentésváltozatok eleve kizárhatók, és a fenti jelentésváltozatok közül csak az ÚMTSZ. (2: 1004) szerinti ’falu félreeső része’, illetve az ehhez kapcsolódó ’majorság’ és ’belsőség’ értelmezés marad.

A *haustat* mint vulgó már egy Árpád-kori, 1262. évi oklevélben is megtalálható. Későbbi alakja a *hostath* egy 1359-es oklevélben szerepel először, és később már csak ez a névalak van használatban. A középkori okmánytárakban a *houstat* helynév két, a *hostath* pedig hét előfordulással rendelkezik – az utóbbiból kettő egyébként a már említett pápoci hóstátra vonatkozik. Az egyetlen Árpád-kori és a későbbi előfordulásoknál a ’város’ tartalmú jelentésváltozatok hasonlóan problémásak, ugyanis az érintett települések nem csak városok.

A *hóstát* szó és régebbi okleveles változatainak a jelentésére Bakay Kornél Castrum Kwszug című tanulmánya (1996) adhat támpontot. Bakay szerint, Ottokar von Steier (Horneck) német nyelvű rimes krónikájában egyértelmű jelentéstartalommal használja a *hus* és a *stat* kifejezéseket.

A *hus* kifejezés használata német területen a 11–14. században tekinthető általánosnak. A Bakay által hivatkozott 1890/93. évi kiadás glosszáriumában Joseph Seemüller állásfoglalása szerint a *hus* – haus, mit huse sten wohnen, zu huse riten nach hause, **festes haus** (Ottokars Österreichische Reimchronik. MGH. A/8 Deutsche Chroniken und andree Geschichtsbücher des Mittelalters. Hrsg. J. Seemüller. Hannover 1893, 1311–1416; 1362) – ’erődített ház’-at jelent. Ennek egyik típusa a *turn* (*turm*), amely ’toronyvár’-at, ’lakótorny’-ot, ’öregtorny’-ot jelent. Az ilyen lakótorny jellegű építmény említése elég gyakori, főként az Árpád-korra jellemzően. Ezek a korai kőépítmények a magasabb társadalmi státuszú személyek családi lakhelyeül szolgáltak. A kőtoronyból, kapuvédműből és kerítőfalból álló építmény belső tere lépcsőt, nagyobb ablakokkal ellátott lakószobát, éléskamrát és gyakran még börtönt is tartalmazott, általában része maradt a később megépített várnak. A *stat* szó Steier Ottokar szóhasználatában, Bakay szerint ’város’-t jelent, de a 11–12. században még csak ennek a kezdetleges formáját, a település magját jelenthette.

Így véleményem szerint a *hóstát* kifejezés valószínűleg egy német területről átvett összetett szóból a *hus-stat*-ból alakult ki, olyan településeknél használhatták, ahol még csak a vár kezdetleges megfelelője az erődített ház vagy lakótorny volt meg. A nem túl nagyszámú oklevél tanúbizonysága szerint ennek környezetétől elkülönült, attól távolabb eső – de a földesúrnak alárendelt – jobbágytelkes (bauernlehen, sessio iobagionalis) területet, településrészt jelenthette. A nemesi birtok kettéválásával létrejött jobbágytelek, a nyugati határszélen német mintát követve a 13. században jelent meg hazánkban, magával hozva az agrártechnika és a településfejlődés más új eredményeit is.

SZAKIRODALOM

Bakay Kornél 1996. Castrum Kwszug. A kőszegi felsővár és a milléniumi kilátó. *Városi Múzeum* 19: 79–84.

Lévai Béla 1999. Hóstát. *Magyar Nyelvőr* 123: 242–4.

A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisai. *Collectio Diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL-DF 5.1) 2009.

A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisai. A középkori Magyarország digitális könyvtára. Internetes kiadás. (http://mol.arcanum.hu/medieval/opt/a101101.htm?v=pdf&a=start_f) 2016. március 24.

Csiszár Zoltán